

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-9>

УДК 82.09-92Трофименко

Зелік О.А.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка**У СТИЛІ ГОНЗО: ЛІТЕРАТУРНІ ОГЛЯДИ ТЕТЯНИ ТРОФИМЕНКО**

Анотація. У запропонованій студії зроблено спробу проаналізувати гонзо-критику у контексті сучасного українського літературного процесу. Аналіз оглядів Тетяни Трофименко здійснено на стильовому і жанровому рівнях з урахуванням проблемно-тематичних контекстів, особливостей презентації художніх творів, композиційних особливостей. Докладніше проаналізовано стильові особливості гонзо-критики. Увага зосереджується на особливостях презентації текстів художньої літератури через іронічний, суб'єктивний погляд критика. Встановлено, що означений стиль літературної критики проявляється в емоційних висловлюваннях, використанні іронії, сарказму, критик пропонує несподіваний погляд на літературний твір, епатажу і провокує аудиторію.

Ключові слова: огляд, критика, гонзо, література, суб'єктивний погляд, іронія.

Zelik Oksana

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

IN GONZO STYLE: TETIANA TROFYMENKO'S LITERARY REVIEWS

Summary. The proposed research is an attempt to analyze gonzo-criticism in the context of the modern Ukrainian literary process. The change of aesthetic orientations in the Ukrainian literary process had significant impact on the role and status of literary criticism. The analysis of gonzo-criticism is based on the example of texts of Tetiana Trofymenko, literary critic, cultural manager, lecturer, participant of various literary and artistic events. She taught at the universities of Kharkiv and Lviv, worked at the Kharkiv Literary Museum. The reviewer cooperated at various times with the magazine "SHO", the sites "Novynarnia", "MediaPort", "ZAXID.NET", "LitAktsent" etc. The article summarizes the views on gonzo journalism and approaches to its characteristics. The analysis of Tetiana Trofymenko's reviews is conducted on the stylistic and genre levels taking into account the problem-thematic contexts, features of the presentation of works of art and compositional peculiarities. Gonzo is a special kind of criticism with the dominant subjective view on literature. Its main criteria are impressions and emotions of the critic, this style does not have clearly regulated rules but mainly depends on the author's personality, his perception and understanding of the artistic work, the vision of text in the context of literary process, the author's creativity, the ability to present his position vividly and convincingly. The critic conducts a dialogue with the reader, exchanges opinions, reflections and estimations with him. The characteristic features of review are personalized point of view, personal beginning, factuality, reasoned position of the author. The narrative in review is polythematic, because it aims to highlight a variety of facts, usually united by the author's opinion. The author of the artistic review demonstrates to the reader an analytical work aimed at cognition, understanding, interpretation and evaluation of a literary work. The stylistic features of gonzo-criticism are analyzed in details. The attention is focused on the peculiarities of the presentation of fiction texts through the ironic, subjective view of the critic. The researcher found out that this style of literary criticism manifests in emotional expressions, the use of irony, sarcasm, and the critic offers an unexpected look at the literary work, shocks and provokes the audience.

Keywords: review, criticism, gonzo, literature, subjective view, irony.

Постановка проблеми. Сучасний статус літературної критики, її роль і функції у літературному процесі і культурно-мистецькому житті суспільства постійно перебувають у центрі досліджень і дискусій. Зміна естетичних орієнтацій в українському літературному процесі суттєво вплинула на роль і статус літературної критики. Літературна критика в нинішній культурно-історичній ситуації набуває нових естетичних, комунікативних особливостей і потребує сучасного аналізу і потрактання.

Ярослав Поліщук відзначає: «Теперішня критика, утративши апріорний авторитет експерта, шукає нових засобів для оцінювання творів й адекватного спілкування з читачем. Критик опинився перед необхідністю вироблення нової мови, нової термінології для опису актуальних літературних текстів» [7, с. 5]. Авторська рецепція та інтерпретаційна методологія впливає на формування індивідуального авторського стилю критика, його впізнаваності і запитаності в медіа і літературному середовищах.

Тетяна Трофименко – літературознавиця, критикиня, культурна менеджерка, лекторка, учасниця різноманітних літературно-мистецьких заходів. Вона викладала в університетах Харкова і Львова, працювала в Харківському літературному музеї. У різний час співпрацювала із журналом «ШО», сайтами «Новинарня», «МедіаПорт», «ZAXID.NET», «ЛітАкцент» та ін.. Вона – одна із засновниць премії «Золотий хрін» за найгірший опис сексу в сучасній українській літературі, член журі премії «ЛітАкцент року», входить до числа експертів, які визначають антипремію «Золота булька».

Огляди і рецензії Тетяни Трофименко – часто провокативні і епатажні. Літературознавця свідомо відійшла від академічного літературознавства, бо відчувала, що воно не має впливу на читацькі звички широкої аудиторії. Критичні тексти авторки представляють яскравий суб'єктивний погляд, власну позицію, часто іронічну. Сама літературознавиця означає свій стиль як гонзо-критика «дуже суб'єктивна, часом трешова, саркастична».

Така собі «без даху» [4]. Літературна гонзо-критика в сучасному українському медіапросторі потребує аналізу і вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Гонзо-журналістика перебуває у полі наукових зацікавлень українських та зарубіжних медіадослідників. Частіше увага науковців зосереджена навколо репортажистики, публіцистики, авторських колонок, тревелогів, блогосфери (Лілія Шутяк, Лесь Белей, Наталка Малетич, Ганна Протасова). Рецензії, театральні і літературні огляди в стилі гонзо означаються в наукових працях, проте вказані жанри до сьогодні не достатньо вивчені вітчизняною наукою. Літературно-критичні виступи Тетяни Трофименко обговорюються у літературному середовищі, проте окремих досліджень, присвячених критичним виступам авторки, до сьогодні немає. Загальний аналіз стильової манери Тетяни Трофименко пропонує Софія Ольжин у рецензії для часопису «Критика» на книжку «#Окололітературне: усе що ви хотіли знати про сучасну українську літературу».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна українська літературна гонзо-критика потребує системного дослідження як явище літературного процесу, і як індивідуальна творча практика.

Мета статті – вивчати сучасні тенденції розвитку літературної критики, проаналізувати ознаки стилю гонзо в літературних оглядах Тетяни Трофименко.

Виклад основного матеріалу. «Гонзо – це певна, самостійна течія сучасної журналістики, відмінною особливістю якої є наявність власних переживань і висновків журналіста в тексті» [5, с. 139]. Таке трактування ми знаходимо в книзі «Нова журналістика і антологія нової журналістики». Очевидно, що розуміння і підходи до трактування гонзо-журналістики зазнавали змін під впливом творчої практики журналістів. Сьогодні ключовими означенням для трактування гонзо для нас є те, що це суб'єктивні матеріали про ту чи іншу подію – політичну, суспільну, культурну.

Вікіпедія пропонує таке визначення: «Гонзо-журналістика (англ. Gonzo – божевільний, навіжений) – напрямок у журналістиці, характерний суб'єктивним, агресивним стилем оповіді з використанням ненормативної лексики, сарказму, перебільшення. Ведеться від першої особи» [2].

Гонзо – це особливий вид критики, де домінує суб'єктивний погляд на літературу. Головними стають враження та емоції критика, цей стиль не має чітко регламентованих норм, а головню залежить від особистості автора, його сприйняття і розуміння художнього твору, бачення тексту у контексті літературного процесу, творчості автора, вмінні яскраво і переконливо представляти свою позицію. Критик веде діалог з читачем, обмінюється з ним думками, судженнями і оцінками.

Як відзначають дослідники, головна особливість гонзо-тексту – емоційність. Це проявляється в емоційних висловлюваннях, використанні іронії, сарказму, критик пропонує несподіваний погляд на речі, епагує і провокує аудиторію. Гонзо-критика пропонує дуже персоналізовані переживання і висновки, автор використовує емоційно-забарвлену лексику, доступну подачу

інформації, вільний і незалежний погляд на літературний твір. Гонзо-критик має на меті сформулювати у читачі певні естетичні уявлення про літературні твори, формувати в аудиторії навички самостійно оцінювати мистецькі твори. Тетяна Трофименко нагадує, що критика – поліадресатна, адже орієнтована не лише на читача, а й на самих письменників: «У сучасного українського письменника планка байдужості дуже високо стоїть. Навіть якщо докласти зусиль для того, щоб критикувати. Ці старання просто розбиваються об цей позолочений постамент високого статусу українського письменника. Тому доводиться переходити на гонзо-критику чи навіть за межі шляхетного дискурсу для того, щоб достукатися до письменника чи іншого діяча культури. Аби він відчув, що не тільки в режимі поклоніння відбувається оцінювання його творчості» [8].

Критика у стилі гонзо бере свій початок із блогосфери. Тетяна Трофименко також відзначає, що перші її рецензії з'явилися в живому журналі: «Коли я написала кілька своїх перших відгуків на книжки сучасної української літератури у живому журналі, вони були значно більш різкими, ніж я можу дозволити собі тепер. Це були відгуки, так би мовити, “для внутрішнього користування”, для френдів із Livejournal» [1]. Системна робота критикині почалася із щотижневих нотаток для газети «MediaPost». Тетяна Трофименко прагне переконати аудиторію, що літературознавство – це весело, цікаво й навіть небезпечно. Літературна критика має бути жива і жвава, не оглядатися на персоналії, не орієнтуватися на можливі наслідки, не вплутуватися в складну систему дружби з усіма гравцями літературного процесу й ділових стосунків із видавництвами. Критик має вільно говорити про свої враження від тексту.

Коли Тетяна Трофименко розпочала співпрацю із сайтом «Новинарня», то огляди 5 книжок для цього видання задумувалося як стьоб. Сама критикиня у характерний іронічний спосіб і підказує, чому обрала саме цей жанр: «Найпопулярнішим же вибором некритичного критика є огляд – жанр, котрий дозволяє і про друга-письменника згадати, і в суперечку не встрягнути. “5 найкращих книжок про підлітковий секс”, “6 книжок для читання на пляжі”, “10 головних світових бестселерів” – огляди з такими назвами користуються незмінною популярністю, адже чим іще пояснити те, що ними рясніють усі шпальти мас-медіа?» [10].

Для огляду характерні персоналізована точка зору, особистісний початок, фактологічність, аргументована позиція автора. В огляді оповідь політематична, адже спрямована на висвітлення різноманітних фактів, зазвичай об'єднаних авторською думкою. Багатотемність призводить до того, що композиція тексту набуває «ланцюгово-епізодичного» характеру: думка автора рухається від опису та аналізу одного епізоду до іншого [3, с. 177]. Але кожен епізод розглядається не ізольовано, а як елемент цілого. Автор мистецького огляду демонструє читачеві аналітичну роботу, спрямовану на пізнання, розуміння, інтерпретацію, оцінку літературного твору. Тому зазвичай аналізований жанр не лише представляє мистецьке життя, а й зважає на запити суспільства щодо мистецтва. Тетяна Трофименко зауважує,

що читачі не завжди розпізнають іронію у її текстах. Проте навіть заголовки часто підказують, у якій тональності написані огляди: «5 книжок ароматного літа: маніяк і панночка, ветеран проти Мутіна, українки в Парижі, Чех не в Черкасах, треш в Індії», «5 книжок про минувшину: “Клавка” Гримич, труп від Потаніної, нічний репортер Винничука, відьма Кокотюхи, прокляті гетьмани Єшкілева», «5 книжок #підфорум, або торжество наїву: гонитви уві сні, боротьба з грибноцею, шляхетні найманки, бездоганий Стус і Бандера в космосі» і т.п.

Одним із найбільш провокативних і широко обговорюваних текстів став «Паноптикум сучасної української літератури: класики, сучасники та інші гравці в бісер», написаний для «Української правди. Життя». Сама авторка скромно називає його «дещо епатажним». Уже саме означення паноптикум пропонує варіації у різночитанні або тлумаченні. Так, за словником іншомовних слів: паноптикум (від пан... і грец. *ὀπτικός* – зоровий) виставка (музей) воскових фігур або інших незвичайних експонатів» [11]. Слово паноптикум буквально перекладається з грецької як «простір, у якому видно все». Зараз воно частіше використовується у переносному значенні – так говорять, коли описують збирище уродів або як синонім кунсткамери. Інша традиція паноптикуму пов'язана з проектом ідеальної в'язниці [6]. Зауважимо, що кожен із варіантів розкодування запропонованого заголовка пропонує і свій варіант прочитання рецепції. Рубрикація у тексті теж побудована на використанні іронічних

контекстів: «Сивочолий метр», «Живий класик», «Труженник пера», «Золотий хлопчик (дівчинка) сучукрліту», «La femme fatale», «Матуся Казкарка», «Некритичний критик».

Зауважимо, що не всі огляди Тетяни Трофименко написані іронічно. Авторка не прагне розважати публіку критикою заради критики. «Під час роботи виявилось – якщо книжка не викликає в мене бажання її затролити, то я цього робити й не буду. Тому й не всі ці огляди стьобні» [9]. Але критикиня відверто зізнається читачам: «Отримую більше задоволення, коли пишу іронічно» [9].

Гонзо-критика зрозуміла і виправдана лише у контексті. Авторка нарікає, що, наприклад, читачі не завжди розпізнають її натяки, впізнають типізованих персонажів. Тому такі огляди можна сприймати і як літературознавчий практикум, і як гімнастику для розуму.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши літературні огляди Тетяни Трофименко, написані у стилі гонзо, простежуємо притаманні їм характерні особливості: суб'єктивність думки, оцінка через призму авторського смаку і розуміння літературних явищ; експресивність та емоційність; чесність із читачем; використання емоційно-забарвленої лексики; значне використання різноманітних художніх засобів, іронії, а подеколи і сарказму; парадоксальність і каламбурність.

Гонзо як стильовий прийом не набув широкого використання в літературній критиці. Гонзо-критика потребує системного дослідження стильових особливостей, виражальних засобів, ролі гумору і сатири у структурі тексту.

Список літератури:

1. «Бракуе “Шустер live” із літературної проблематики»: інтерв'ю з літературною критикинею Тетяною Трофименко записала Ірина Славінська. *Detector.media*. URL: <https://ms.detector.media/tip-intervyyu/post/10114/2011-03-18-tetyana-trofimenko-brakue-shuster-live-iz-literaturnoi-problematiki/> (дата звернення: 22.08.2020).
2. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%BE-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 22.08.2020).
3. Ворошилов В. Журналистика : учебник. 7-е изд., стер. Москва : КНОРУС, 2010. 496 с.
4. Гонзо-критика сучукрліту Тетяна Трофименко: «Українські письменниці пишуть про секс краще, ніж чоловіки»: інтерв'ю з літературною критикинею Тетяною Трофименко записала Ольга Ліцкевич. *Iod.media*. URL: <https://iod.media/article/gonzo-kritikesa-suchukrlitu-tetyana-trofimenko-ukrajinski-pismennici-pishut-pro-seks-krashche-nizh-choloviki-1521> (дата звернення: 22.08.2020).
5. Новая журналистика и антология новой журналистики / под редакцией Т. Вулфа и Э.У. Джонсона; перевод с англ. Д. Благова и Ю. Балайна. Санкт-Петербург : Амфора, 2008. 574 с.
6. Онегина Е. Что такое паноптикум или как Google превратил интернет в идеальную тюрьму. *Theory&Practice*. URL: <https://theoryandpractice.ru/posts/5346-cto-takoe-panoptikum-ili-kak-google-prevratil-internet-v-idealnyuyu-tyurmu> (дата звернення: 22.08.2020).
7. Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ, 2016. 192 с.
8. Розмова про тонкі речі: чи є шизоїдною українська література: бесіда з українськими письменниками, записала Лілія Бондар. *BookForum*. URL: <https://bookforum.ua/p/rozmova-pro-tonki-rechi-chy-ye-shyzojidoynu-ukrayinska-literatura> (дата звернення: 22.08.2020).
9. Трофименко Тетяна: «Українська масова література – не гірша за бестселери New York Times». *Yakaboo*. URL: <https://blog.ua/trofymenko/> (дата звернення: 22.08.2020).
10. Трофименко Т. Паноптикум сучасної української літератури: класики, сучасники та інші гравці в бісер. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/07/27/215611/> (дата звернення: 22.08.2020).
11. Slovnyk.me. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC> (дата звернення: 22.08.2020).

References:

1. “Brakuye “Shuster live” iz literaturnoyi problematyky”: intervyyu z literaturnoyu ktytykyneyu Tetianoyu Trofymenko zapysala Iryna Slavinska [“There is a lack of “Shuster live” on literary issues”: interview with literary critic Tetiana Trofymenko recorded by Iryna Slavinska]. *Detector.media*. Available at: <https://ms.detector.media/tip-intervyyu/post/10114/2011-03-18-tetyana-trofimenko-brakue-shuster-live-iz-literaturnoi-problematiki/> (accessed: 22 August 2020).
2. *Vilna entsyklodeiya “Wikipedia”* [Free encyclopedia “Wikipedia”]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%BE-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (accessed: 22 August 2020).

3. Voroshylov, V. (2010). *Zhurnalistika: uchebnik* [Journalism: textbook]. Moscow: KNORUS. (in Russian)
4. Gonzo-krytykesa suchukrlitu Tetiana Trofymenko: "Ukrainski pysmennytsi pyshut krashe pro seks, nizh choloviky": intervyyu z literaturnoyu krytykynoyu Tetianoyu Trofymenko zapysala Olha Litskevych [Gonzo-critic of suchukrlit Tetyana Trofymenko: "Ukrainian writers write about sex better than men": an interview with literary critic Tetyana Trofymenko recorded by Olha Litskevych]. *Iod.media*. Available at: <https://iod.media/article/gonzo-krytykesa-suchukrlitu-tetyana-trofymenko-ukrajynski-pismennici-pyshut-pro-seks-krashe-nizh-choloviki-1521> (accessed: 22 August 2020).
5. Novaya zhurnalistika i antologiya novoy zhurnalistiki [New journalism and anthology of new journalism] (2008) / ed. by T. Wolf and E.W. Jones; transl. from Engl. by D. Blagov and Y. Balayan. Saint Petersburg: Amfora. (in Russian)
6. Onegina, E. Chto takoye panoptikum ili kak Google prevratil internet v idealnuyu tyurmu [What is panopticon or how Google turned the Internet into a perfect prison]. *Theory&Practice*. Available at: <https://theoryandpractice.ru/posts/5346-chto-takoe-panoptikum-ili-kak-google-prevratil-internet-v-idealnuyu-tyurmu> (accessed: 22 August 2020).
7. Polishchuk, Y. (2016). *Reaktivnist literatury* [Reactivity of literature]. Kyiv. (in Ukrainian)
8. Rozmova pro tonki rechi: chy ye shyzoyidnoyu ukrayinska literatura: besida z ukrayinskymy pysmennykamy, zapysala Lilia Bondar [Talk about subtle things: is Ukrainian literature schizophrenic: a conversation with Ukrainian writers recorded by Lilia Bondar]. *BookForum*. Available at: <https://bookforum.ua/p/rozmova-pro-tonki-rechi-chy-ye-shyzoyidnoyu-ukrayinska-literatura> (accessed: 22 August 2020).
9. Trofymenko Tetiana: "Ukrainska masova literatura – ne hirsha za bestselery New York Times" ["Ukrainian mass literature is not worse than the New York Times bestsellers"]. *Yakaboo*. Available at: blog.ua/trofymenko/ (accessed: 22 August 2020).
10. Trofymenko, T. (2016). Panoptikum suchasnoyi ukrayinskoyi literatury: klasyky, suchasnyky ta inshi hraytsi v biser [Panopticon of modern Ukrainian literature: classics, contemporaries and other players in beads]. *Ukrayinska pravda. Zhyttya*. Available at: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/07/27/215611/> (accessed: 22 August 2020).
11. Slovnyk.me. Available at: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC> (accessed: 22 August 2020).